

**Шавуот: традиція, атрибути і
пам'ятки ювелірного мистецтва
(два унікальних експонати з колекції
Музею історичних коштовностей України)**

Свято Шавуот (множина від слова – тиждень) святкують шостого сивана (може припадати за єврейським календарем з другої половини травня до червня), через сім тижнів після Песаха. Шавуот (П'ятдесятниця) – свято в пам'ять про отримання єврейським народом Тори в пустелі після його виходу з Єгипта (рис.1). Коли був побудований Храм в Єрусалимі, в цей день приносили плоди першого врожаю в Храм як «бикурим» - особливий вид жертви, про що йде мова в біблійній книзі (Числа 28:26): «А дня первоплодів, коли приносите нову хлібну жертву для Господа в ваших тижнях, будуть для вас святі збори»¹ (рис.2.). На цьому триптиху фігури людей та соковитий колорит, який нагадує французьких примітивістів, наприклад, Анрі Руссо, поєднані причетністю до перших плодів землі Палестини². У наш час в Шавуот святкується переважно аспект, пов'язаний з отриманням Тори.

«Некоторые спрашивают: «Что такое Тора, какое она имеет ко мне отношение? Ну и что из того, что в ней написано о различных законах и заветах – зачем все это?». Ответ таков: Тора не просто список законов. В Торе есть своего рода руководство к уверенной и счастливой жизни. Еврей верит, что Господь сотворил мир ради его (еврея) пользы и наслаждения, и что путь, как получить от мира то, что он может нам дать, указан в Торе.

«И в день первинок (приношений первого урожая), жертва новая Г-ду, в Шавуот священный праздник да будет у вас» (Бамидбар, 28-26).

«Празднование Шавуот – это время дарования нам Торы, но не время ее принятия, так как Тора была дана всему єврейскому народу в одинаковой форме, но каждый взял из нее то, что он способен понять и соответственно своим возможностям» (Рабби Менахем Мендл из Коцка)³.

У свято Шавуот є дві святкові трапези, кожна починається кідущем. У це свято традиційно готують молочну трапезу. Є багато пояснень цьому звичаю. Найвідоміший з них має основу в метафорі з Соломонової

Пісні над піснями (4:11), де йдеться про «смак» Тори: «Мед і молоко під твоїм язичком»⁴ і поетичний опис Ерец – Ізраель: «Земля, яка тече молоком і медом» (Земля обетована, завжди материнський символ, «изобилующая молоком и медом», молоко – символ піклування та ствердження, мед символізує радість життя, любов до неї, щастя бути живим, щоб бути здатною давати мед, мати має бути не лише доброю матір'ю, а і щасливою людиною).

У фондовій групі зберігання Музею історичних коштовностей України «Пам'ятки ювелірного мистецтва XV-XXI ст. в Україні» представлені унікальні пам'ятки, витвори майстрів різних часів і народів. Часом їх поєднують не лише географія, час створення, а й більш глибокі зв'язки, які виявляються завдяки досвіду, плідній праці, певною особистою симпатією, а передусім – бажанням відкрити нове, дослідити, винести на широке коло. Так сталося з двома експонатами, яким присвячується це дослідження. Обидва експонати належали колекції Всеукраїнського Історичного Музею імені Т.Г.Шевченка в Києві. У 1934 році вони, як свідчать записи в інвентарній книзі (шифр «ДМ», т.1, Акт №4- 5 від 8.01.1934 р. та Акт №25 від 19-20.02.1934 р.), у складі музейних фондів були передані на збереження у Київську контору Держбанку. Під час війни їх евакуювали до Уфи. У 1946 році їх було повернуто з держсховища Держбанку СРСР (Акт від 13.10.1946 р.). Коли на початку 60-х рр. XX ст. було створено Музей історичних коштовностей України, два досліджувані експонати потрапили до його колекції. Перший, відомий за кількома каталогами – кідущий бокал⁵, (ДМ-505), що експонувався на виставках в Україні (Київ, Житомир), закордонних виставках у Відні, Турку, Туріні, Люксембурзі, Нью-Йорку (рис.3). Бокал є витвором нюрнберзького майстра Іоганна Фрідріха Еха⁶, про що свідчать клейма (рис.4,5): тремоло, міське німецького міста Нюрнберг з літерою N в прямокутному щитку, клеймо майстра з 3-х літер IFE у фігурному щитку, клеймо Німеччини з літерою G в овальному щитку, є типовим зразком традиційного кубку на ніжці з основою, форма якого була поширена у XVIII ст. Він має круглий, високий, ступінчастий піддон, викарбуваний у вигляді чашечки квітки на фігурній ніжці. Чаша має восьмигранний вінець, від основи до середини викарбуваний канелюрами (стилізовані жолобки наче на колоні або пілястрі), над якими – гравірований рослинний орнамент. На зовнішній поверхні вінця чаші – гравіровані єврейські літери і мініатюрне зображення

Бскрижалей Заповіту з позначеними стилізовано десятима заповідями, що свідчить про те, що бокал призначався для кідушу у свято Шавуот. Богослужіння відбувається не лише у синагозі, і єврейська релігія не може бути визначена як простий комплекс церемоній, вона представляє собою спосіб життя⁷. Дім грає в духовному житті євреїв таку ж важливу роль, як і синагога. Тому до предметів, пов'язаних з домашніми релігійними церемоніями, ставляться з особливим почуттям. Субота та свята називаються Мікраей–кадеш («Святі збори»). Ці дні святі і повинні бути освячені (кідуш) в момент настання. Хазяїн дому на розпів проголошує молитву кідуш (благословення), тримаючи в руці кубок з вином. «Кубком» може служити і звичайний стакан, проте, як правило, це посудина зі срібла. Вона не має особливої оригінальної форми, на неї мали вплив стилі різних країн і різних епох. Не форма була характерною для цих посудин, а передусім вигравірувані на них написи, часто біблійні, надавали їм особливого значення кубків для кідуша. Зазвичай, у родинах був єдиний кідуший стакан або кубок, який використовували для кідушу у Шаббат та інші свята. Особливістю німецьких кідушних бокалів ХVІІІ ст. була не лише форма, а й традиція виготовляти окремі кубки для кожного свята та суботи⁸ (рис.6). Другий предмет (рис.7) – срібне золочене блюдо, таріль ДМ-4611, має тремоло, а також міське клеймо міста Аугсбург у вигляді шишечки з дев'яти пелюсток на основі, клеймо майстра з трьох літер латиною **HGM** у восьмикутному щитку⁹. Ім'я майстра, на жаль, не ідентифіковане, проте відомо кілька витворів з цим клеймом, що зберігаються у музеях Мюнхена та Лейпцига та датуються 1769-1787 рр. Що стосується атрибуції, то велику інформативність має напис (рис.7) на зворотному боці блюда - «Дано до монастиря девичого Новомлинського в церковную службу* МВКВЗ*». Новомлинський монастир (поблизу Батурина Бахмацького району Чернігівської обл.), засновано в середині ХVІІ ст. на лівому березі ріки Сейм. З 1658 року діяв як жіночий. За описом 1781 року, у монастирі була дерев'яна Успенська церква, будинок ігумені, келії. Новомлинський монастир підпорядковувався Батуринському Миколо-Крупницькому монастирю. Наприкінці ХVІІ ст. до монастиря приїздила мати гетьмана Івана Мазепи – Марія-Магдалина, щоб навчати гаптуванню золотом черниць Новомлинського (або ще зустрічається назва - Кербутівський) монастиря. Існував монастир до 1827 року, сьогодні з усього монастирського комплексу не існує жодної споруди. Щиро дякую С.А.Березовій за цю люб'язно надану інформацію. На її думку, аббревіатура

МВКВЗ, можливо, може бути ідентифікована як «Малороссийское верно-подданное казачье войско Запорожское».

Що є спільного між цими експонатами – бокалом та таріллю?. Насамперед, матеріал, з яких виготовлено предмети, а також – час та місце їх виготовлення: два найбільших центри ювелірної справи Німеччини (Аугсбург та Нюремберг), загалом – це зразки німецького срібла 80-х років XVIII ст.

Але що є для нас найбільш цікавим, що поєднує цю таріль, даровану жіночому монастирю, та кидушний бокал? Найцікавішим є декоративний аспект.

Звернемо увагу на композицію декоративного простору блюда (рис.8). На золоченому лицьовому боці зображено жінку у традиційному німецькому вбранні, капелюсі, з серпом та снопом, голова обернена в профіль праворуч. Композицію, загалом, можна назвати «Жниця», достатньо відомий сюжет у мистецтві, зокрема живопису, що бере початок у біблійних історіях (Книга Руфь 1: 1-16). Зразками є: витвір Ніколаса Пуссена (1594-1665) «Рут і Вооз» (рис.9), створений між 1660-1664 рр. (зараз знаходиться у Музеї Лувра (Інв.№ 7304), гравюра «На полі Вооза» французького художника Гюстава Доре (1832-1883), створена у 1864-1866рр.¹⁰, гравюра на дереві «Руфь на полі Вооза» німецького художника книги і художника Юліуса Шнорр фон Карольсфельда (1794-1872)¹¹, а також полотно його роботи олією «Руфь на полі Вооза» (1828 р. 59х70 № NG 6570, Лондонська Національна Галерея) (рис.10). В українській графіці – А. Котляревський. Українська жниця. Ксилографура невідомого гравера. Ж. «Нива», 1889, № 31 (рис.11)¹².

Руфь (Рут) – найвідоміша жінка, яка прийняла єврейство (єврей розглядається, як богословський термін)¹³.

У свято Шавуот народився і помер Цар Давид.

У єврейській традиції свято Шавуот стоїть вище свята Песах. Песах значить фізичне визволення від рабства, а Шавуот – духовне. Тора була дана кожному єврею в рівній мірі, проте кожен взяв по-різному. Тора була дарована один раз, а отримують – у всі часи, в усіх поколіннях.

Є в ТаНаХе¹⁴ книга, яку читають в свято Шавуот. Це «Мегилат Рут» – «Сувій Рут». Читають цю книгу в синагозі, під час ранкової молитви, перед читанням Тори, і вивчають впродовж свята. У книзі йдеться про події, що відбувалися понад три тисячі років тому. Життя Рут належить до останніх років смутного періоду Суддів. Праведність

та краса молодої Руфи спричинилися до того, що вона стала дружиною знатного Вооза (Боаза). Жінка – моавітянка¹⁵ на ім'я Рут приєдналася до народу Ізраїля в тяжкий для євреїв час. Чому, запитує єврейська традиція, саме цю книгу читають в свято, та ще перед читанням сувою Тори? У кінці сувою Рут наведений родовід (Книги Рут 4: 13-22.)¹⁶, з якого видно, що правнуком Рут був цар Давид. А з традиції відомо, що цар Давид народився і помер в один і той же день – в Шавуот. Таким чином, у Шавуот святкують і цю дату. За що саме Рут випала така честь – бути прабабусею великого царя і мудреця в єврейській історії та дати своє ім'я тій книзі, яку читають в Шавуот? Сувій розповідає про те, що Рут покинула все: багатий дім, люблячих батьків, повагу в суспільстві – і пішла до єврейського народу слідом за однією єдиною єврейкою на ім'я Наомі. Задовго до цього знатна родина Наомі покинула Іудею під час голоду і переселилася в Моав. Після смерті Елімелеха – чоловіка Наомі – сини одружилися з місцевими жінками, але незабаром і вони померли, не залишивши нащадків. Без родини, без дітей та засобів існування Наомі вирішила повернутися в Іудею, звідки колись втекла. І тоді її невістка Рут вирішила піти разом з нею. Наомі намагалася умовити її не робити цього кроку. Вона поясняла їй, як важко буде жити на чужині, серед чужого народу і за єврейським законом. Але все було марно – Рут вирішила твердо. На умовляння Наомі вона відповіла: «Твій народ – мій народ, твій Б-г – мій Б-г!». У цю мить Рут була схожа чимось на єврейський народ, який приймав Тору на горі Синай. Після виходу з Єгипту євреї йшли в Ерец – Ізраель. У свято Шавуот біля гори Синай вони отримали Тору – ті закони, за якими вони мали жити у своїй країні. Як і єврейський народ, який сказав «Наасе ве-нишма», Рут приймає всю Тору повністю, рішуче та щиро. Майже у всі часи були люди, які намагалися приєднатися до єврейського народу. Ті з них, хто, зрештою, зробив цей крок, та їхні нащадки є сьогодні частиною народу Ізраїля. Традиція вважає, що душі цих людей знаходилися біля гори Синай разом з усім єврейським народом у момент дарування Тори – тоді, у перше свято Шавуот. І завжди критерієм ширості та серйозності їхніх намірів залишалася формула Рут: «Твій народ – мій народ, твій Б-г – мій Б-г». Іншими словами – перехід у єврейство потребує подвійної ідеологічної мотивації, тобто прагнення приєднатися до єврейства як до релігії («Твій Б-г – мій Б-г!») і національної («Твій народ – мій народ!») – прагнення приєднатися до єврейства як до народу.

У чому ж головний урок сувою Рут?

Традиція свідчить: у цій книзі ми знаходимо основу багатьом законам з таких важливих питань, як перехід у єврейство, ставлення до неєвреїв, допомога біднякам, скромність і т.д. Проте, це все тьмяніє у порівнянні з головною якістю Рут – милосердям. Це милосердя проявила Рут по відношенню до однієї єдиної бідної та похилого віку жінки – Наомі, і милосердя було тим, чого найбільше потребував у ті дні єврейський народ. І Книга Рут вчить нас, наскільки велике значення має милосердя у правильному розумінні Тори, бо велика була нагорода, яку отримала Рут – від неї походить цар Давид, її ім'ям був названий сувій, час читання якого за єврейською традицією день Дарування Тори. Впродовж двадцяти шести поколінь від часу сотворіння Адама¹⁷, Творець чекав на можливість передати людству дорогоцінну Тору, яка існувала ще до сотворіння світу. Зрештою, він знайшов народ, готовий її прийняти. Величнього моменту Одкровення з нетерпінням чекав світ, адже при цьому відкривалася духовна мета Творіння¹⁸. Коли Творець вибирав гору, на якій мала бути дана Тора, між горами виникла суперечка. Кожна наполягала: «Тора буде дана на мені». Гора Тавор прийшла, випереджуючи Бет-Елам, а гора Кармель – Аспамію, і кожна заявляла: «Це я необхідна Ашему!», проте Ашем відмовив їм, сказавши: «Гори, про що ви сперечаєтесь? Ви всі з вадами. На кожній з вас був споруджений ідол. Гора Синай невисока і тому ніколи не служила місцем ідолопоклонства, тому вона гідна прийняти Шехіну». Після цього Адам зійшов на гору Синай. За версією ширше відомою, гора Синай була вибрана завдяки її скромності¹⁹.

Кожна з Десяти Заповідей спрямована до народу Ізраїля в однині, а не в множині, щоб жоден єврей не міг сказати: «Достатньо, що всі інші виконують приписи Тори», роблячи, таким чином, виключення для себе. Кожен єврей має відчувати, що виконання наказів Тори - його особистий обов'язок, що він звернений безпосередньо до нього. Десять Заповідей складаються з 620 літер. Це символізує, що Десять Заповідей є сутністю Тори, яка має 613 мицвот, до них додаються сім мицвот наших мудреців. Сини Ізраїлю не лише почули Десять Заповідей, а й були посвячені в усі пов'язані з ними тонкощами. Вони побачили Мідрашим²⁰, які відносяться до кожної заповіді, всі алахот і всі правила читання і розуміння Тори²¹.

Шавуот – втілення фізичного та духовного визволення євреїв. У це свято традиційно прикрашають синагоги та оселі зеленню, рослинами, гілками, квітами, особливо трояндами²².

Література

- ¹ Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового Заповіту. / Видання Місійного Товариства «Нове життя Україна». – К, 1992. – С.170.
- ² Корн Ирен. Иудаизм в искусстве. –New York, 1996. – P.74-75.
- ³ Рав Мордехай Гафни, Моти Зафт. Первые шаги в иудаизме. – Иерусалим.1990. – С. 72-73.
- ⁴ Біблія ... – С.677.
- ⁵ Judaica Jewish Hidden Treasures. – Turku,1991. – № 99, p.34, 48; Masterpieces of Jewish Art.// Silver. Image. – Moscow, 1992. –II.№125; Thora und Krone. – Wien, 1993. –№89, S.214,215; Tresors d'Ukraine. – Luxemburg. 1997. – №155,p.172; The Gold Treasury of Ukraine. –Kyiv, 1999 – №211,p.113;Treasures of the Torah. – New-York., 2000. – №71, p. 80,81.
- ⁶ Rosenberg Mark. Der Goldschmiede Merkzeichen. – Frankfurt am Main. 1922.
- ⁷ Романовская Т. Ритуальные стаканы и их место в еврейской традиции // Єврейська історія та культура в країнах Центральної та Східної Європи.: Зб. Наук. праць./ Інститут Юдаїки, Нац. бібліотека. України ім. В.І. Вернадського: Мат. конф. – К, 1998. – С.405-409.
- ⁸ SOTHEBY'S. Important Judaica: Books, Manuscripts, Works of Art and Paintings. Tel Aviv.October.1993. №258, p.68. Кілдшушні кубки (парні) , майстер Georg Nicolas Bierfreund , Nuremberg, 1787-1790.
- ⁹ Rosenberg. Der Goldschmiede... – S.238, №1026.
- ¹⁰ Библия в гравюрах Гюстава Доре с библейскими текстами по Синодальному переводу. - Российское Библейское Общество. – М, 2005. – С.145.
- ¹¹ Библия в иллюстрациях. 240 иллюстраций . Гравюры на дереве Юлиуса Шнорр фон Карольсфельда с библейскими текстами по синодальному переводу. – М, 1991. – С. 95.
- ¹² Українська графіка ХІ - початку ХХ ст. – Київ, Мистецтво, 1994. – С.220, № 424.
- ¹³ Лев Толстой. Что такое еврей? 1891 г. Див.: Шавуот. Мемориальный фонд еврейской культуры. – Нью-Йорк. Издано при содействии Объединенного банка Мизрахи. Иерусалим, 1980. – С.37. Что такое еврей? Этот вопрос вовсе не такой странный, каким он может показаться на первый взгляд. Посмотрим же, что за особое существо, которого все властители и все народы оскорбляли и критесняли, угнетали и гнали , топтали ногами и преследовали, жгли и топили, и который назло всему этому все еще живет и здравствует. Что такое еврей, которого никогда не удавалось сманить никакими соблазнами в мире... Еврей - это святое существо, которое добыло с неба вечный огонь и просветило им землю и живущих на ней. Он – родник и источник, из которого все остальные народы почерпнули свои религии и веры. Еврей – первооткрыватель культуры. Исполок веков невежество было невозможно на Святой земле – в еще большей мере , чем нынче даже в цивилизованной Европе. Еврей - первооткрыватель свободы. Даже в те первобытные времена, когда народ делился на два класса, на господ и рабов, Моисеево учение запрещало держать человека в рабстве более шести лет. Еврей – символ гражданской и религиозной терпимости . «Люби пришельца, - предписывал Моисей, - ибо сам был пришельцем в стране Египетской»... Еврей – символ вечности. Он, которого ни резни, ни пытки не

смогли уничтожити; ни огонь, ни меч инквизиции не смогли стереть с лица земли. Он, который первым возвестил слова Господа, он, который так долго хранил пророчество и передал его всему остальному человечеству; такой народ не может исчезнуть. Еврей вечен, он – олицетворение вечности.

¹⁴ ТаНаХ – давньоєвр., загальноприйнятий набір святих Книг, тобто святе письмо іудаїзму. Назва ТаНаХ є скороченням і вказує на книги, що входять до його складу. Це Тора (Закон або П'ятикнижжя Мойсея у слов'янському перекладі), Невіим (Пророки або книги пророцькі у слов'янському перекладі) та Ктувім (Писання або книги історичні у слов'янському перекладі).

¹⁵ Моавитяни – споріднене євреям семітське плем'я на східному березі Мертвого моря (Моав); за Біблією моавитяни походять від племінника Авраама, Лота.

¹⁶ Біблія ... – С.276.

¹⁷ Якщо врахувати символіку імені Адама, де кожна літера грецькою мовою означає частину світу (схід, захід, північ, південь), і вони утворюють хрестоподібну модель Всесвіту, то повстання Адама розуміється як відновлення світу.

¹⁸ Рабби Моше Вейсман. Мидраш розповідає. Шмот.І. Изложение недельных разделов Торы в понимании наших мудрецов. Швут Ами. Иерусалим. – С.211.

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же. С.5, 7. Слово «мидраш» походить від івритського кореня «дараш», що означає «шукати», «досліджувати». У відповідності з цим, мидраш – це роз'яснення віршів Тори, яке дане єврейськими мудрецами, які глибоко досліджували кожен її вірш, всі слова і всі літери в кожному слові, щоб знайти прихований, істинний зміст цієї великої Книги. Мудреці, які досягнули Тору, здатні тлумачити її слова на багатьох рівнях розуміння у відповідності з традицією, яка бере початок від Синаю. Мидраши незрозумілі для обивателів, тому що розшифрувати їх здатні лише ті, хто належить до обмеженого кола тих, хто вивчає Тору і ті, хто отримав від своїх вчителів ключ до таємного шифру. Якщо хтось буде читати мидраши, не знаючи таємного коду, то їхній справжній зміст вислизне від нього. Текст мидраша – це лише поверхня, за якою приховується істинна сутність та істинний дух мудрості Тори. Тому не завжди треба розуміти мидраш буквально.

²¹ Там же. – С.216.

²² За християнською традицією, свято Трійці відзначають через 50 днів після Великодня (Воскресіння), зішестя Святого Духа на апостолів, коли також традиційно прикрашають храми зеленню; у народі ці дні називають зеленими святами.

Рис. 1. Дарування Тори на горі Синай.

Рис.2. Перші плоди. Реувен Рубін (1893-1974), 1923, олія, полотно)/
Фонд музею Рубіна, Тель-Авів.

Рис.3.
Кидушний стакан (ДМ-505).

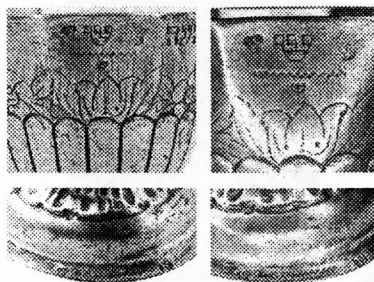

Рис.4.

Написи та клейма на кидушному бокалі (ДМ-505).

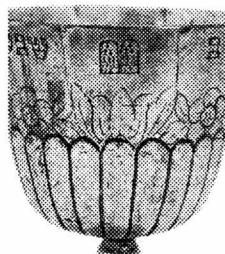

Рис.5.

Зображення скрижалей на кидушному бокалі(ДМ-505).

Рис.6.

Кідушні бокали для Шаббату та свята Суккот, витвори 1787-1790 років
нюренберзького майстра Georg Nikolas Bierfreund).

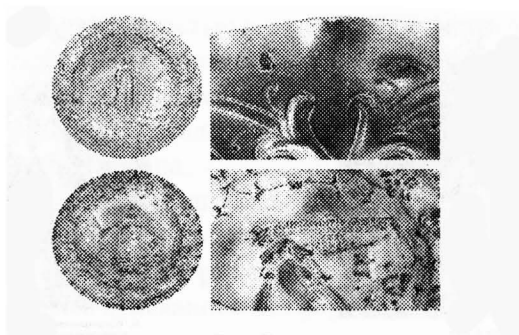

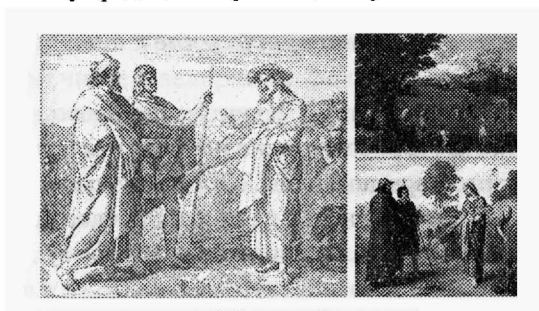
Рис. 7.

Тарель (ДМ - 4611): загальний вигляд, зворотний бік та деталі – фрагменти з клеймом та написом.

Рис. 8.

Тарель (ДМ – 4611) із зображенням жінки у традиційному німецькому костюмі.

Руфь на полі Вооза

Рис. 9.

Н.Пуссен. Руфь на полі Вооза (1660-1664, Лувр).

На поле Вооза
Руфа 2.2-7

Рис. 10.

Г Юліуса Шнорр фон Карольсфельда
(1794-1872) «Руфь на полі Вооза»
(1828 р. 59х70 № NG 6570,
Лондонська Національна Галерея).

А. Котляревський. Українська жінка
Коллекционер неизвестного имени

Рис. 11.

А.Котляревський.
Українська жниця.

Сердюк А. С.

Редкие примеры применения подфондонной* запечатлевающей фотографии в изделиях ювелирного искусства Российской империи

*Антиквариат – это не только оригинальные старые вещи.
Прежде всего это приобщение к истории и искусству.*

Портсигар (фр. Porte-cigare) – французское слово, которое можно трактовать, как плоская коробочка, используемая для переноски папирос и сигар. Первые портсигары появились в XVII в. В России курение долгое время было под запретом, а значит не получили свое распространение и портсигары. Ситуация начала изменяться на рубеже XVII-XVIII вв., когда Петр I официально разрешил курение.

Для изготовления портсигара идеально подходило серебро, которое является не только благородным металлом, имеющим красивый цвет

* подфондонной=фондонная=транспарантная=оконная=прозрачная эмаль.